

**ERKEN CUMHURİYETİN İNŞA SÜRECİNDE
İNSAN DERGİSİNDE FOLKLORUN YERİ**

THE ROLE OF FOLKLORE IN İNSAN MAGAZINE
DURING THE EARLY REPUBLICAN REFORMS

İlker ASLAN

66

ERKEN CUMHURİYETİN İNŞA SÜRECİNDE İNSAN DERGİSİNDE FOLKLORUN YERİ ¹

THE ROLE OF FOLKLORE IN İNSAN MAGAZINE DURING THE EARLY REPUBLICAN REFORMS

İlker ASLAN ²

Anahtar Kelimeler:

Folklor,
İnsan Dergisi,
Hilmi Ziya Ülken,
Pertev Naili Boratav,
Türk Hümanizmi,

Keywords:

Folklore,
İnsan Magazine,
Hilmi Ziya Ülken,
Pertev Naili Boratav,
Turkish Humanism,

ÖZ

Folklor, halkın kültürel ve sosyal birikimlerini inceleyen; sözlü edebiyat ürünlerini, gelenekleri, görenekleri, inançları ve günlük yaşam pratiklerini kapsayan bir bilim dalıdır. İnsanlığın ortak hafızasını oluşturan folklor, nesilden nesile aktarılırken zaman içerisinde değişime uğrayıp toplumsal dinamiklere uyum sağlayabilir. Türkiye’de folklor, Cumhuriyet dönemiyle halkın kültürel mirasının derlenmesi ve modernleşme sürecine entegre edilmesi amacıyla bilimsel bir inceleme alanı olarak gelişmiştir. Bu makale, 1938-1943 arasında yayınlanan İnsan dergisinde folklor biliminin hangi şekilde ele alındığını ve İnsan dergisinin genel yayın politikası içerisinde folklorik yazıların nerede durduğunu incelemektedir. İnsan’ın kurucusu Hilmi Ziya Ülken, folkloru medeniyetlerin dinamik bir bileşeni olarak ele alırken, halk kültürünün bireyden topluma genişleyen bir birikimle medeniyet inşasındaki rolüne vurgu yapmıştır. Ülken, halk edebiyatı ve geleneksel değerlerin modernleşme sürecine entegre edilmesi gerektiğini savunmuş, bu anlamda Türk hümanizmi doğrultusunda idealize edilen müşterek dünya medeniyetinin temellerine vurgu yapmıştır. Pertev Naili Boratav ise folkloru, halkın tarihsel ve toplumsal yapısının bir yansıması olarak değerlendirmiş, bu mirasın derlenip bilimsel bir yaklaşımla analiz edilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Çalışma, Ülken ve Boratav’ın yazılarından hareketle folklorun hangi yönleriyle öne çıkarıldığını, bu iki düşünürün yaklaşımlarının İnsan dergisinin genel fikri çerçevesiyle nasıl uyum sağladığını detaylandırmaktadır. Çalışma, folklorun ulusal kimlik, modernleşme ve kültürel süreklilik bağlamında bir düşünce nesnesi olarak ele alınışına ışık tutmayı hedeflemektedir.

ABSTRACT

Folklore is a field of study that examines the cultural and social heritage of a community, encompassing oral literary works, traditions, customs, beliefs, and daily life practices. As a collective memory of humanity, folklore is passed down from generation to generation, undergoing changes over time and adapting to the social dynamics of a given society. In Turkey, folklore developed as a scientific discipline during the Republican era, with the aim of compiling the cultural heritage of the people and integrating it into the process of modernization. This article examines how the discipline of folklore was addressed in the magazine İnsan, published between 1938 and 1943, and explores the role of folkloric writings within the magazine’s general editorial policy. Hilmi Ziya Ülken, the founder of İnsan, viewed folklore as a dynamic component of civilizations, emphasizing its role in the construction of civilization through a cumulative process, extending from the individual to the society. Ülken argued that folk literature and traditional values should be integrated into the modernization process, emphasizing the foundations of a universal civilization idealized within the framework of Turkish humanism. Pertev Naili Boratav, on the other hand, considered folklore as a reflection of the historical and social structure of the people, stressing the importance of compiling and analyzing this heritage through a scientific approach. In this context, this article examines which aspects of folklore were highlighted based on the writings of Ülken and Boratav, and how their approaches aligned with the broader intellectual framework of İnsan. This study aims to shed light on how folklore was conceptualized as an object of thought in the context of national identity, modernization, and cultural continuity.

¹ Bu makale 27.03.2017 tarihinde savunulan “Erken Cumhuriyet Dönemi’nin Modernleşme Paradigmasını İnsan Dergisi Üzerinden Okuma Denemesi” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

² Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ilkeraslan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3133-018X.

Alıntılanmak için/Cite as: Aslan İ. (2026) Erken Cumhuriyetin İnşa Sürecinde İnsan Dergisinde Folklorun Yeri , Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 1-14

GİRİŞ

Türkiye tarihi, bir dizi kırılma ve kopuşun tarihidir. Osmanlı'dan günümüze gelinceye kadar pek çok tarihsel çatışma ve uzlaşmanın süregelen devam ettiği bu coğrafyada yaşanan en büyük kırılmalardan biri Osmanlı'nın yıkılışı ve yerini Cumhuriyet Türkiye'sine bırakmasıdır. Bu değişim kendi içinde pek çok problemi de beraberinde getirmiştir. Bir tarafta Osmanlı'nın Batılılaşma çabalarını sürdürmeye çalışan yeni devlet, diğer yandan bu Batılılaşmayı kendi köklerinde yeniden inşa etmeye çabalamıştır. Bu durum, Türk modernleşme paradigmasını kavrayabilmek adına önemlidir. Cumhuriyet, devraldığı Osmanlı mirası ile arasına mesafe koyarak aynı toplumsal dinamikler üzerine inşa edilmiş olsa da kendini Osmanlı'dan soyutlayarak daha geniş bir Anadolu medeniyetini hedefleme gayretinde olmuştur. Cumhuriyet modernleşmesindeki politik ve sosyal yeniliklerin hem modern hem de radikal olmasındaki ana öge geçmişle ilişkiyi koparmalarında yatar (Ateş, 2015, s. 14). Bununla birlikte 600 yılı aşkın imparatorluk tecrübesi yeni Türkiye'nin kuruluş aşamasında farklı şekillerde varlığını hissettirir. Bu çerçevede Cumhuriyet de en az Osmanlı'nın son döneminde olduğu kadar modernleşme çabalarında karmaşık bir rota seyrederek. Osmanlı sonrası Cumhuriyet ile tanışan Türk toplumunun çözmesi gereken pek çok mesele vardır. Batı medeniyeti etkisine girmekten endişelenen Türk toplumunun bu endişesi Cumhuriyet öncesi çalışmalarda bulunan yazarların etkisi ile artmıştır. Bu anlamda kültür ve medeniyet kavramlarıyla ilgili sorulara cevap aramak toplumsal dinamikleri tanımlamak adına önemli bir ihtiyaç olarak görülmüştür (Arslan & Yürüklü, 2024, s. 770). Bu durumun temel problemini nasıl modernleşileceği meselesi oluşturur. Örneğin, geçiş sürecinde modernleşmenin seyrine dair çalışmalar yapan Ziya Gökalp, Türk modernleşmesi dinamiklerini "hars-medeniyet" ayrımı üzerinden ele almıştır. Gökalp'e göre medeniyet yapay ve bireyin iradi tutumu sonucu ortaya çıkan bir unsurdur. Buna nazaran hars (kültür) ise bir toplumun kendi içinden ortaya çıktığından doğaldır. Bu ikiliğe rağmen Gökalp'in farklı zamanlarda yazdığı farklı eserlerinde yer yer medeniyeti kültür kavramının yerine kullandığı görülmüştür (Demirpolat, 2021). Gökalp'in fikirleri Türk modernleşmesinin ana seyirlerinden birini

göstermesi ve özellikle daha bütüncül bir medeniyet anlayışına sahip olan fikir insanlarıyla zıtlık oluşturması bakımından dikkate değerdir. Türk düşünce tarihinde kendine has bir yeri olan Mümtaz Turhan'a göre ise Batılılaşma bir toplumun kendi gelenek ve görenekleri çerçevesinde tarım, ekonomi, sanayi, siyaset, eğitim, sanat ve diğer toplumsal alanlarda yaşadığı genel bir kültürel gelişimi ifade eder. Bu gelişimin gerçekleşmesi ise Batı'nın bilimini, teknolojisini ve bilimsel düşünce tarzını benimsemekle mümkündür. Turhan Batı uygarlığının bütünüyle alınamayacağı fikrinden hareketle Batı'dan alınması gereken temel değerlerin belirlenmesi ve bunların vakit kaybetmeden benimsenmesi üzerinde durur (Turhan, 1967, s. 66). Şerif Mardin Batılılaşma sürecinde yeni devletin izlediği politikaya eleştirel yaklaşır. Mardin, reform hareketlerinin belirli bir felsefi temele dayanmadığını savunur. Mardin'e göre Cumhuriyet, Batı'dan eğitim kurumlarıyla birlikte müzeleri, resim ve heykel gibi kültürel alışkanlıkları benimserken bunların ardında yatan anlamları, kavrayış biçimlerini ve varoluşa dair tutumları göz ardı etmiştir; yani sadece görünen kısım ile yetinmiş, buzdağının suyun altında kalan esas kısmını fark edememiştir (Mardin, 2014, s. 68). Meseleye daha geniş bir perspektifle yaklaşan Tarık Zafer Tunaya Batılılaşmayı en geniş çerçevede değerlendirir. Tunaya'ya göre Batılılaşma çağdaş bir toplum ve özgürlükçü ilkelere dayanan bir devlet kurma yönünde atılan adımlar ve bu doğrultuda yapılan uygulamalardır. Bu gelişmeler ister güçlü ister zayıf ister çekingen ister kararlı olsun, mutlaka o dönemin düşünsel akımlarından ve araştırmalarından beslenmişlerdir (Tunaya, 1960, s. 18). Türk modernleşmesini coğrafi sınırlar ekseninde de ele alan Celal Nuri ise Batı fikrine ılımlı yaklaşan isimlerdendir. "Doğu ve batı arasında Türkiye'nin batılılaşmasını formüle eden sentezci görüşlerin dayandığı coğrafya anlayışına Celal Nuri'de de rastlamak mümkündür" (Akpolat, 2010, s. 106). Devletin yaşayabilmesi için yenileşmeyi ve Avrupalılaşmayı bir gereklilik olarak gören (Nuri, 2002, s. 21) Celal Nuri radikal derecede Batılılaşma taraftarıdır ancak dönemin pek çok farklı ismi gibi Celal Nuri'de de Batılı olmadan Batılılaşmanın gerekliliği ön plana çıkar. Celal Nuri Batı ile Doğu arasındaki tarihsel ve yapısal farklılıkların açık biçimde ortada olduğunu söyler. Bu çerçevede, Türklerin Doğu'nun ataleti,

ilgisizliği ve örgütsüzlüğüne karşı bir tepki ve dönüşüm iradesi geliştirdikleri ileri sürer. Celal Nuri'ye göre Doğu toplumlarının geri kalmışlığının temelinde yatan unsur devlet biçimlerinin niteliğidir. Bu bağlamda Cumhuriyet rejimi her şeyden önce toplumsal ve siyasal gelişmeleri güvence altına alabilecek kurumsal bir devlet yapısı oluşturarak önemli bir kırılma noktası teşkil etmiştir (Nuri, 2002, s. 186). Hilmi Ziya Ülken Batı medeniyetiyle bütünleşmeyi ve bu medeniyet anlayışını benimsemeyi basit bir iş gibi görmemek gerektiğini düşünür. Her şeyden önce, bu medeniyeti derinlemesine kavramak ve sadece yüzeysel biçimde taklit etmekle yetinmemek gerektiğini vurgulayan Ülken, bu anlayışa ulaşmak için Atatürk'ün izlediği yolun örnek alınması gerektiğini ileri sürer. Latin harflerinin benimsenmesi, Avrupa hukuk sisteminin kabulü, bilimsel yöntemlerin sanayiye uygulanması gibi adımların modernleşme sürecinin zorunlu aşamaları olduğunu belirten Ülken, bu yaklaşımların aynı zamanda millî kültürümüzü inşa etmenin temel araçları olduğunu belirtir (Ülken, 1960, s. 7). Taner Aslan'a göre Osmanlı aydınlarının tam ya da kısmi Batılılaşma yönelimleri, günümüzde dahi Türkiye Cumhuriyeti'nde tartışılmaya devam eden bir meseledir. Bununla birlikte Türkiye'nin modernleşme süreci Atatürk'ün belirlediği yön doğrultusunda ilerlemektedir. Atatürk'ün benimsediği Türk modernleşmesi anlayışı Batı'nın tüm kurumlarının ve düşünsel-kültürel yapılarının doğrudan kopyalanarak benimsenmesi değildir. Aksine bu yaklaşım Batı'daki olumlu gelişmelerin Türk milletinin toplumsal yapısıyla uyumlu biçimde harmanlanarak benimsenmesini esas alır (Aslan, 2009, s. 25). Bütün bu yaklaşımlardan da görüleceği üzere Türkiye, modernleşme sürecinde pek çok farklı düşünürün de ifade ettiği gibi Batı ile gerilimli bir ilişki içerisinde olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde Batılılaşmanın getirdiklerini ele alan fikir insanları bu gerilimli ilişkide nerede durulması gerektiğini dikkatle ele almışlardır. Hilmi Ziya Ülken'in başını çektiği *İnsan* dergisi de bu çerçevede Türk hümanizmi ve Anadoluçuluk yaklaşımlarından hareketle Batı ile sentezci bir ilişki geliştirilmesi gerektiğini savunmuş ve Doğu ile Batı'yı büyük bir medeniyet fikrini tamamlayan parçalar olarak ele almıştır. Hilmi Ziya Ülken modernleşme ve medeniyet tasavvurunda bütüncül bir anlayışa sahiptir. Ülken Doğu-Batı ikiliğini bir potada eritebilmekten yanadır. Belki daha

doğru bir ifadeyle Ülken bunu bir zorunluluk olarak görür.

Tekniği Batı'dan alalım, fakat ahlakımızda, hukukumuzda Şarklı kalalım diyemeyiz. Hatta tekniği, ilmi milletlerarası bir fikir piyasasından alalım, fakat sanatımız, felsefemiz milli olsun hiç diyemeyiz. Böyle bir milletlerarası piyasa yoktur. Ancak çağdaş ve birleşik faaliyetleri olan bir milletler seviyesi vardır. O seviyeye erişmek için sanatta da, hukukta da, ahlakta da, felsefede de, ilimde de yaratıcı olmak gerekir (Ülken, 2015, s. 9).

Ülken'in yaklaşımı, kurucusu olduğu *İnsan* dergisinin yayın politikasını göstermesi açısından da dikkate değerdir. Bu çalışmanın konusu olan *İnsan* dergisinin Türk fikir hayatı içerisindeki yerini incelerken Cumhuriyet ideolojisinin hangi kurucu öğelerini sahiplendiğine dikkat etmek gereklidir. *İnsan* dergisi, genç Cumhuriyet'in kültürel politikalarını ve modernleşme çabasını teorik düzeyde büyük ölçüde yansıtan bir yayındır. Dergi Osmanlı mirasını reddetmez ancak bu mirasın da içerisinde olduğu daha büyük, geniş ve kapsamlı bir medeniyet anlayışına işaret eder. Bu sebeple belli noktalarda Osmanlı'ya karşıt bir konumda pozisyon almış gibi görünür. *İnsan* dergisi işaret ettiği medeniyet anlayışını "Türk hümanizmi" ve özellikle Hilmi Ziya Ülken etkisiyle "Anadoluçuluk" kavramları etrafında kurmaya çalışır. Hümanizm ideolojisi çizgisel bir tarih anlayışına sahiptir. Bu nedenle hümanizm destekçileri Batı ile Doğu medeniyetleri diye birbirinden radikal derecede farklılaşan iki ayrı medeniyete değil; insanlığın tek bir ortak tarihi olduğuna inanırlar ve Batı medeniyetini de bu tarihsel sürecin son aşaması olarak görürler (Bulut, 2005, s. 32).

İnsan dergisinin duruşunu tanımlayan bir diğer düşünce akımı olan Anadoluçuluk, hem bilimsel düşünceye hem kalkınma idealine, hem ahlaki ve manevi değerlere hem de felsefi düzlemde bir Türk hümanizması yaratma amacına dayanan bir hareket olarak kurgulanmıştır. Bu akım, millet kavramına getirdiği yeni yorum sayesinde İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılıktan ayrışır; zira burada millet olgusu artık ne İslam ümmetiyle ne Osmanlı tebaasıyla ne de etnik olarak Türk ırkıyla özdeş görülmektedir. *İnsan* dergisinin yayın yönetmeni ve büyük ölçüde yayın politikasına yön veren isim olan Hilmi Ziya Ülken Anadoluçuluk düşünce akımı içinde önemli bir konuma sahiptir. Ülken millet ve milli hayat kavramlarını felsefi

ve sosyal bilimsel bir süzgeçten geçirerek ele almayı savunur. Bu nedenle, bu mesele onun için ideolojik değil, daha çok felsefi bir temelde değerlendirilecek bir konudur. Bu felsefi temel, konunun farklı disiplinlerin katkılarına da açık olduğunu gösterir. Bu bağlamda, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, etnoloji, edebiyat, folklor ve tarih gibi alanların da ortaklaşa inceleyebileceği zengin bir kültürel zemin ortaya çıkar ve Anadoluculuk bu çok yönlü tartışmalar içinde yer bulur. (Bayraktar, 2009, s. 69-70). *İnsan* dergisindeki folklor tartışmalarının temelinde de bu çerçevede Anadoluculuk akımının nüvelerinin yer aldığını söylemek mümkündür.

İnsan dergisi ele aldığı kavramların tamamına hümanizm odağında açıklama getirmeye çalışır. Kültür, medeniyet, toplum, devlet vb. kavramlar Türk hümanizminin kurucu unsurları olarak incelenir. Bu çerçevede *İnsan* dergisinin gündem maddesi yaptığı konulardan biri de folklordur. Çalışmanın devamında derginin folklor kavramına hangi türden anlamlar yüklediğine, folkloru nasıl tanımladığına ve bu öğeyi medeniyet tartışmaları çerçevesinde nereye yerleştirdiğine değinilecektir. Bu bağlamda çalışmamız “Folklor, *İnsan* dergisinin hümanist medeniyet inşasında nasıl bir araç olarak kullanılmıştır?” sorusunu özellikle Hilmi Ziya Ülken ve Pertev Naili Boratav’ın birbirini bütünleyen fikirlerinden hareketle ele alacaktır.

Dergi incelenirken yayınlanan sayıların tamamı öncelikle doküman analizi yönteminde taranmıştır. Doküman analizi, belli bir amaç odaklı ilgili kaynaklara ulaşma, kaynakları okuma, çeşitli notlar alma ve değerlendirme işlemlerinden oluşur (Karasar, 2005). Bu çerçevede çalışmamızda bu hedefler doğrultusunda ilk olarak doküman analizi yöntemi kullanılarak *İnsan* dergisinin bütün sayıları taranmış ve değerlendirilmiştir. Bu aşamanın ardından dergideki folklor temalı yazılar üzerinden bir içerik analizi yapılmıştır. Metin içeriği toplayıp analiz etme tekniği olan içerik analizi; kitaplar, makaleler, reklamlar, söylevler, resmî belgeler, filmler, şarkı sözleri, fotoğraflar ve her türden sanat eserlerini kapsadığı söylenebilir. İçerik analizi; kitap, makale, film vb. iletişim kaynaklarındaki mesaj ve anlamları ortaya çıkarmaya olanak sağlar (Neuman, 2014, s. 466). İçerik analizinin “üstünkörü gözlemlerle fark edilmesi zor olan mesajları açığa çıkarabilmesi” (Neuman, 2014, s. 468) özelliği, *İnsan* dergisinde folklorla dair yazıları

incelerken neden içerik analizinin tercih edildiği gösteren önemli bir parametredir. Bu bağlamda dergi incelenirken hem doküman analizi hem de içerik analizi yöntemlerinden faydalanmak çalışmamızın çerçevesini bir zemine oturtabilmek adına önemli işlev görmüştür.

Türkiye’de folklor çalışmaları genel olarak halk edebiyatı, kültürel miras veya ulusal kimlik inşası gibi geniş ölçekli bağlamlarda ele alınmıştır. Bununla birlikte folklor çalışmalarında çoklukla yerellik ve milli kimlik vurgusu öne çıkar. Çalışmamızı özgün kılan, 1938-1943 yılları arasında yayımlanan ve hümanist bir çizgide yayın yapan *İnsan* dergisindeki folklor temsilinin evrensel bir hümanist medeniyet projesinin inşası için kullanılmasıdır. Dergide özellikle folklorik yazıların yükünü sırtlayan Hilmi Ziya Ülken ve Pertev Naili Boratav’dır. Folklorla dair Boratav’ın tarihsel ve sosyolojik yaklaşımı ile Ülken’in evrensel medeniyet perspektifi folklorun çok yönlü doğasını ortaya koymaktadır. Bu iki ismin folklorla bakışını birlikte ele alan bir çalışma literatürde yer almadığı için çalışmamız bu ikilinin hümanist bir medeniyet iddiasındaki dergide birbirini bütünleyen fikirlerini görmek bakımından önemlidir. Bu anlamda dergide folklorun yalnızca geçmişin bir mirası olmadığı aynı zamanda yeni bir medeniyet kurma aracı olarak düşünüldüğü vurgulanmaktadır.

İNSAN DERGİSİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

İnsan 1938-1943 yılları arasında yayınlanan, Hilmi Ziya Ülken’in kurmuş olduğu bir fikir dergisidir. Ülken, *İnsan* dergisini ilk önce Nazım Hikmet’le çıkarmayı düşünür. Ancak bu durum proje aşamasındayken değişir, Nazım Hikmet’in hapse girmesi üzerine dergiyi Muzaffer Şerif Başoğlu, Sabahattin Eyüboğlu ve Nurullah Ataç’la birlikte çıkarır (Kayalı, 2014, s. 51-52). Dergi her ne kadar Türk düşünce tarihinde yer etmiş dört ismin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış gibi görünse de derginin düşünsel ağırlığını asıl taşıyan Hilmi Ziya Ülken olmuştur. “Dergi başta Celalettin Ezine’nin maddi desteğiyle çıktıysa da Ülken sonrasında dergiyi 1943’e kadar tek başına çıkarmıştır” (Artunkal, 2021, s. 64). Hilmi Ziya’nın dergi üzerindeki baskınlığı maddi olarak derginin yükünü çekmesinin ötesindedir. Dergi nüshaları dikkatle incelendiğinde ilk sayısından son sayısına kadar dergide istikrarlı bir şekilde

yazan tek ismin Hilmi Ziya Ülken olduğu fark edilecektir. Dergide öykü ve şiir dışında toplamda 229 fikir yazısı yayınlanmıştır ve bu yazıların 52'si Hilmi Ziya Ülken imzalıdır. Yayın kurulunda yer alan diğer isimlerin dergiye yaptıkları katkı dikkate alındığında Ülken'in dergiye ne denli hizmet ettiği daha net bir şekilde göze çaracaktır. Yayın kurulunda yer alan Muzaffer Şerif 7 yazı, Sabahattin Eyuboğlu 13 yazı, Nurullah Ataç ise (biri şiir olmak üzere) 7 yazıyla dergiye katkı sunmuştur. Yani Ülken, kurmaca metinler dışındaki yazıların yaklaşık ¼'ünü kaleme alan isimdir. Bununla birlikte Ülken'in yazılarının sadece sayıca fazla olmadığı, aynı zamanda hacim olarak da yoğun yazılar olduğu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

İnsan dergisinin yayınlanış dönemi derginin düşünce temelini okumak adına önemlidir. 1938-1943 yılları arası II. Dünya Savaşı koşullarının hüküm sürdüğü ve Türkiye'de tek partili hayatın yaşandığı yıllardır. Bu atmosferde yayınlanan dergide hem dünyada hem de Türkiye'deki özel şartlar derginin yayın politikasını etkilemiştir. Bu tarihsel süreçte ülke savaşa girmemiş olsa da zor durumdadır. 1930'larda hızlanan ekonomik kalkınma çabaları savaş döneminde neredeyse durma aşamasına gelmiştir. Ayrıca aynı yıllarda hâkim siyasal hareketlerden olan faşizm ve ırkçılığın yükselişi derginin yayın politikasına yön veren politik ve ideolojik gelişmelerin başında gelmektedir. 1938-39'da gerek Nazi hayranı grupların gerekse de Atatürk'ün ölümünün ardından CHP'de sağ görüşlülerin baskınlığının artmasıyla genişleyen ırkçı çevrelerin karşısında etki gücü zayıf olsa da bilim adamlarının, sanatçıların, gazetecilerin vb. oluşturdukları anti-faşist, ilerici oluşumlara da rastlanmıştır (Çetik, 2008, s. 18). Böylesi bir politik ortamda *İnsan* dergisini bütüncül bir dünya medeniyetini destekleyen; faşizm ve ırkçılık karşıtı yayın politikasıyla hareket eden bir oluşum olarak görmek mümkündür.

Modernleşmenin temel prensiplerinden biri kültürel alana yapılacak yatırımlardır. Bu anlamda bizatihi devlet eliyle hâkim görüşün kültür faaliyetlerindeki ağırlığının görülebileceği, aynı zamanda Batılılaşmanın sembolü sayılabilecek farklı sanat dallarının yaygınlaşacağı fikriyle pek çok faaliyete girişilmiştir. Cumhuriyet'in kültürel alana yatırımlarının temeli 1930'lu yılların başlarında atılmıştır. Örneğin *İnsan* dergisi ile doğrudan ilgili önemli

faaliyetlerden biri 1939 yılının mayıs ayında Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin toplanmasıdır. Kongre kapsamında çocuk yayınlarından tercümelere birçok eser üzerine geniş çapta fikir alışverişleri yapılmıştır. Eserlerin hangi şartlarda yayınlanacağına dair konular görüşülmüştür. Okumaya yönlendirme gayeli faaliyetler ve çeşitli dergi ve gazetelerin yayın içerikleri hakkında kararlar alınmıştır. Yayın hayatına kongrenin toplanmasından kısa süre önce başlayan *İnsan* dergisinin kongre hedef ve amaçları kapsamında yayın hayatını şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Erken Cumhuriyet'in kültürel alandaki yatırımları pek çok farklı şekilde devam etmiştir. 30'lu yılların başlarında kurulan Halk Evleri ve 40'lı yıllara damgasını vuran Köy Enstitüleri kültürel alana yapılan yatırımlar olarak okunabilir. 1940'ta çıkarılan Devlet Konservatuarı Kanunu ve Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi gibi kurumların faaliyete geçmesi de bu anlamda girişilen önemli yeniliklerdendir. Hasan Âli Yücel'in eğitim bakanlığı dönemi faaliyetlerinden olan tercüme büroları, Doğu ve Batı klasiklerinin Türkçeye kazandırılması gibi faaliyetler de genç Cumhuriyet'in kültürel çabalarını gösteren önemli örneklerdendir. Tercüme bürolarının kurulmasıyla *İnsan* dergisinin kadrosundan Nurullah Ataç ile Sabahattin Eyuboğlu doğrudan Hasan Âli Yücel'in teşvikiyle çeviri çalışmalarında bulunmak adına görevlendirilmiş olmaları hem Cumhuriyet'in tercüme yaklaşımını hem de *İnsan* dergisinin bu anlamda doldurmaya çalıştığı boşluğu kavrayabilmek adına önemlidir.

İnsan dergisi ile paralel dönemde yayın hayatına başlayan farklı dergiler erken Cumhuriyet'in kültürel iklimini görmek bakımından dikkate değerdir. 1932-1935 arasında çıkan *Kadro*, 1934-1978 arasında (1938 sonrası etkisi azalsa da) yayın yapan *Yeni Adam*, 1940'ta kurulan *Tercüme Mecmuası*, kurucu kadrosunda Pertev Naili Boratav'ın da olduğu 1941-1944 arasında yayın yapan *Yurt ve Dünya*, 1943-1944 arasında çıkan *Adımlar* (Doğan, 1997), 1933-1949 arasında yayınlanan ve "folklor" sahasında ciddi çalışmaların sıklıkla yer aldığı *Ülkü* bu dergilerden bazılarıdır (Günyol, 1996). Kurtuluş Kayalı (2011, s. 81) bu dergilere *Türk Dili*, *Bellekten* ve *Varlık* gibi dergileri de ekler ve bu dönem dergilerinin genel çerçevede Cumhuriyet aydını yaratmak yolunda önemli rolü olduğunu vurgular.

Bütün bunlar ışığında *İnsan* dergisi Cumhuriyet'in henüz kaotik denilebilecek kuruluş yıllarında, doğrudan siyasetin bir parçası olmadan ancak siyaseti idealize ettiği medeniyet ve kültürü tanımlamada bir araç olarak kullanarak Türk fikir tarihinde kendine has bir yer edinir. *İnsan* dergisinin yayın politikasındaki memleketçi tavır, derginin medeniyet tasavvurunu tanımlamak adına dikkate değerdir. Memleket üzerindeki bütün bir milleti hedef alarak yayın hayatını sürdüren *İnsan* memleketçilik anlayışının merkezini tekelden çıkarılıp taşraya, köye, halka gitmesi gerektiğini savunur. Derginin folklor çalışmalarını ve yaklaşımını da bu gözle değerlendirmek mümkündür. Dergide yayınlanan folklorik yazılar kurgulanan medeniyet idealine ulaşmak adına yol haritası olarak görülebilir. Çalışmamızın devamında *İnsan* dergisinde yer alan folklorik yazılara değinilecek ve derginin bu anlamda folklorla atfettiği değer gündeme getirilecektir.

İNSAN DERGİSİNDE FOLKLOR

Türkiye'de folklor çalışmalarının tarihi yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Ülkemizde folklor (halkbilimi) hakkında ilk betimleyici çalışmalar 1913 yılında Ziya Gökalp, 1914 yılında da M. Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik Bölükbaşı tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalarda folklor bir bilim dalı olarak ele alınmış ve bu çerçevede kamuoyuna tanıtılmıştır (Tan, 2013, s. 238). Bununla birlikte Türkiye'deki folklor çalışmalarının tarihçesinde yer alan önemli isimlerin temel kaygılarını sadece folklorun oluşturmadığını söylemek yerindedir. Gökalp, Köprülü ve Bölükbaşı gibi dönemin önde gelen aydınlarının folklor derlemecisi ve/ya araştırmacısı olmaktan öte folklorla olan ilgileri folklorun kültürün uluslaşmadaki rolü üzerine inşa edilmiştir (Öztürkmen, 2006, s. 41).

Dursun Yıldırım Türkiye'deki folklor araştırmalarının gelişme devrelerini Tanzimat'tan başlatarak beş ana şema üzerinden inceler: 1839-1908 arası örtülü devre, 1908-1920 arası Türkçü devre, 1920-1938 arası sentezci devre; 1939-1966 arası dergici devre ve son olarak 1966 sonrası bilimci devre. Yıldırım'ın işaret ettiği dördüncü devre olan dergici devrede folklor araştırmalarının yükünü büyük ölçüde iki büyük folklor dergisinin çektiği görülür. Bu dergiler *Folklor Postası* ve *Türk Folklor Araştırmaları* dergileridir (1985, s. 545-547). *İnsan* dergisi her ne kadar

folklor dergisi hüviyetinde olmasa da doğrudan veya dolaylı yoldan yaptığı folklorik yayınlar ve medeniyet inşasında folklor çalışmalarına atfettiği büyük önem ile bu kategorinin kıyısından da olsa bir parçası olmayı hak eder.

Tablo 1. İnsan Dergisinde Yer Alan Doğrudan Folklor Temalı Yazılar

Yazar	Makale Adı	Yıl	Sayı
Hilmi Ziya Ülken	Destan ve İnsan – I	1943	22
Hilmi Ziya Ülken	Destan ve İnsan – II	1943	23
Hilmi Ziya Ülken	Destan ve İnsan – III	1943	24-25
Pertev Naili Boratav	I Folklor – Halk Edebiyatı ve Aşık Edebiyatı	1938	2
Pertev Naili Boratav	II Folklor – Halk Edebiyatı Münasebetinin Ana Meseleleri	1938	3
Pertev Naili Boratav	Halk Edebiyatı – Edebiyat Münasebeti Tarihinden Birkaç Misal	1938	5
Pertev Naili Boratav	Bizim Edebiyatımızda Halk Edebiyatının Tesirleri – I	1939	8
Pertev Naili Boratav	Bizim Edebiyatımızda Halk Edebiyatının Tesirleri – II	1939	9
Pertev Naili Boratav	Türk Destanları Tetkikinin Bugünkü Vaziyeti ve Neticeleri	1939	12
Pertev Naili Boratav	Türk Destanları Tetkikinin Bugünkü Vaziyeti ve Neticeleri	1941	13
Pertev Naili Boratav	Türk Destanları Tetkikinin Bugünkü Vaziyeti ve Neticeleri	1941	14
Pertev Naili Boratav	Folklor Hakkında	1943	24-25

İnsan dergisi hümanist dünya medeniyeti oluşturma idealinden hareketle bu anlayışın önemli bir basamağında folklor çalışmalarının yer aldığını iddia eder. Bu görüş doğrultusunda derginin farklı sayılarında folklorik yazılar yer alır ve folklor konusu belli yönleriyle gündemde tutulur. Dergide folklor alanına gösterilen ehemmiyetin mimarının Hilmi Ziya Ülken olduğu söylenebilir. Ülken'in folkloru dolaylı yoldan ele aldığı pek çok yazı vardır

ancak derginin son üç sayısında yayınlanan “Destan ve İnsan” adlı yazı dizisi folklorun tarihsel gelişimine değinip kavramın nasıl anlamlandırılması gerektiğinin üzerinde durduğu ve doğrudan folkloru ele aldığı dikkate değer yazılardır. Folklor alanındaki yazılarda Ülken’e eşlik eden bir diğer önemli isim Türkiye’de halkbilim çalışmalarının öncülerinden olan Pertev Naili Boratav’dır. Lise yıllarında Hilmi Ziya Ülken’in öğrencisi olan Boratav hocasının yönlendirmesiyle Edebiyat Fakültesi’ne gitmiş ve özelden halkbilimi alanında çalışmalar yapmıştır (Çiftçi-Yeşiltuna, 1999, s. 91). Ülken ile Boratav arasındaki bu organik bağ dergideki folklor eğilimini açıklamaktadır. Ülken ve Boratav’ın folklor sahasındaki yazılarının *İnsan* dergisinin hümanist medeniyet kurma anlayışının önemli bir basamağını oluşturduğu söylenebilir. Çünkü folklor Boratav’ın da ifade ettiği gibi birçok disiplinin kavşak yerinde bulunan bir bilimdir. Psikoloji, dilbilim, sosyoloji, arkeoloji, tarih, din, edebiyat ve sanat tarihi; bunların dışında da tıp, botanik, zooloji vs. gibi alanlar folklor ile ilişkileri olan disiplinlerdir (1995, s. 6). Bu kapsayıcı anlamı folkloru *İnsan* dergisinin de neşir alanlarından biri haline getirmiş ve özellikle derginin medeniyet tasarımında hatırı sayılır bir yerde konumlanmasına vesile olmuştur.

Folklor, ilerlemiş cemiyetlerin içinde, nisbeten daha geri kalmış halk tabakalarının 1 — İstihsal ve istihlâk tekniklerini; maddî yaşama şartlarını ve şekillerini ve bunlara bağlı merasim, âdet ve an’anelerini, 2 — Düşünüş ve inanış sistemlerini ve bunlara bağlı müesseseleri, 3 — San’at ibdalarını, cemiyetin bugünkü merhalesine nazaran eski merhalelerden kalan izleri aramak maksadile tetkik eden bilgidir (Boratav, 1938a, s. 138).

Folklor (halkbilimi), bir toplumu pek çok yönüyle ölçmek, değerlendirmek, kavrayabilmek ve anlamlandırmak adına önemlidir. “Geleneğe sahip olma folklor ürününün ayırt edici bir niteliğidir. Folklor ürünü gelenek sayesinde şekil kazanır, devamlı hale gelir” (Bars, 2018, s. 147). Boratav (1995, s. 11-12) folkloru tanımlarken onun toplumun tarihini incelediğini ancak tarih olmadığını gündeme getirir. Boratav’a göre folklor tarihi belgelerden kendi alanına giren olayları, kurulları vb. incelemek için faydalansa da onun ilgisi tarihin sınırlarını aşar. Tarihin amacı, bir olayı gerçekte geçtiği şekliyle ele almaktır.

Tarih gerçeğe uymayan öğelerinden arıtıldığında vazifesini yerine getirmiş demektir. Ancak folklor için herhangi bir olayın gerçekteki şekli ne olursa olsun, olay gerçeğe uyan veya uymayan bütün yönleriyle ele alınmalıdır. “Folklor için önemli olan sadece olay değil, olayın olguya dönüşmesi; toplum tarafından kabul edilip aktarılması, dillendirilmesidir” (Gezer, 2023, s. 958). Buradan da anlayabileceğimiz üzere folklor hem farklı disiplinlerin kesişimi olarak görülebilir hem de geçmiş ile bugün arasında kurulan köprüyü tanımlamak ve anlamlandırmak adına önemli bir işlev görür.

İnsan dergisi, hümanist bir medeniyet anlayışı kurmak ve tarih ile toplumu tanımlamak adına folklor biliminden faydalanır. Dergi folkloru sadece geleneklerin bir parçası olarak değil, Cumhuriyet’in modernleşme sürecinde bir “düşünce nesnesi” ve “kimlik inşa aracı” olarak ele alır. Hilmi Ziya Ülken (1943a, s. 3) “İnsan tarih şuuriyle öteki varlıklardan ayrılır” derken geçmiş ile kurulması gereken ilişkinin altını çizer. Bu yaklaşım, derginin yayın hayatı boyunca sıklıkla karşımıza çıkan, bireyin tarih ile hangi türden ilişki kurması gerektiğini gösteren bir ifadedir. Dün ve bugün arasındaki ilişki *İnsan*’da sıklıkla ifade edildiği şekliyle geçmişi bugünün ikliminde değerlendirme çabasıyla ortaya çıkmalıdır. Tarih, insanlık adına bütüncül bir fotoğraf gösterebildiği ölçüde kıymetlidir. Ülken’in vurguladığı tarih şuuru böylesi bir düşünsel zeminde yükselir ve derginin folklorla yüklediği anlam da tarihe olan bu yaklaşımdan ileri gelir. Ülken’e göre insanlık tarihi kahramanlara tapınmanın ötesine geçip insanlık destanına dönüştüğünde gerçekten şerefli bir seviyeye ulaşır. Uygurluk tarihinin özgürlük ve onur destanı olmasının sebebi tanrılar veya tanrı yerine koyulan kahramanlarla inşa edilmiş anlayışın yerini insanlık sembolü olan gerçek kahramanlara bırakmasıdır (1943a, s. 3).

Hilmi Ziya Ülken’de folklor ile destan kavramları analogik bir şekilde kullanılır. Ülken’in “destanı insanlık tarihinin şerefi olarak görmesi ve destana gitmenin aslında insana gitmek olduğu fikrini savunması, ona verdiği değer göstergesidir” (Kılıçarslan, 2017, s. 235). Ülken’e göre millî destanların değer kazanmasındaki neden, onların geçmişe duyulan hayranlığı canlandırması değildir. Asıl sebep sadece istilâcı güçlere karşı verilen bir kurtuluş eylemini temsil etmelerinden kaynaklanır (Ülken, 1943c,

s. 5). Ülken'in tarihe yüklediği anlam insan kavramı etrafında şekillenir. Onun destan odaklı fikirleri sadece tarih ve insan arasındaki bağı göstermez; derginin takındığı hümanist ve evrenselci yaklaşımı da açıklar. Bu çerçevede Hilmi Ziya'nın folklorla olan bakışında ortak medeniyet tasavvurunun nüvelerini görmek mümkündür.

Folklor, insanlığın müşterek hazinesi, kavimler arasında kaynaşan müşterek gayri şuurun kaynağıdır. Orada en mahalli gibi görünen şeylerin altında en beşerî ve küllî hakikatler vardır. (...) Destana gitmek, bunun için hakikatte insana gitmektir. (...) O her şeyden evvel yaşanmış bir tarihin canlı izlerine dayanacaktır. O duyulmuş hislerin, çekilmiş çilelerin, geçirilmiş acıların remzi olarak halkın kulağında çınlayan kolektif bir diyapazon sesidir. (...) Orada akseden sesler artık Ahmed'in, Mehmed'in, Çinlinin, Mısırının sesleri değil, insanlığın sesleridir. O bir Ferhat olabilir; bir Kerem olabilir, bir Aslıhan veya Köroğlu olabilir; o Battal gazi veya Achille olabilir. O bir Herakles veya Ali cengi olabilir. Fakat hepsinin ağızından konuşan insandır (Ülken, 1943a, s. 4).

Ülken "folklor" kavramını çoklukla destan üzerinden ele almıştır. Ülken'in Achilleus, Battal Gazi, Köroğlu ve Herakles'i büyük bir fotoğrafın parçaları olarak görmesi derginin hümanizm konusundaki tavrını anlayabilmek kadar folklorla yaklaşımını kavramak bakımından da dikkate değerdir. Ülken folklorik öğeleri dünya mirası olarak görür. Ülken'in folklorla dair yaklaşımının temelindeki kişiler ve kavramlar yerel anlatıların üstüne çıkarak müşterek dünya medeniyetinin parçası olmuş ve bu kavramsal şema içerisinde yeniden anlam kazanmışlardır. Bu çerçevede Ülken'in (1943b, s. 3) "Destan insanlığın hikâyesidir" cümlesi folklor çalışmalarına nasıl yaklaştığını da gösteren bir ifadedir. *İnsan*'ın yayın yaşamı boyunca gündemde tuttuğu iki uç arasındaki köprü benzetmesi folklor ve destan hakkındaki görüşler ekseninde tekrarlanır. Ülken küçük veya büyük pek çok ulusun insanî seviyeye yükselmesi ve sıkışıp kaldıkları dar alandan çıkarak geniş bir sahaya açılmasının yalnızca kendilerine ait destanlar vesilesiyle mümkün olduğunu söyler. Milli ve insanî arasındaki köprüyü oluşturan öğelere fazlasıyla sahip olduğunu ifade eden Ülken bu değerlerin önemini kavrayacak ve bunlar hakkında çalışmalar yapacak sanatçıların yetişmesi gerektiğine dikkat çeker (1943b, s.

5-6). Bu tutum Pertev Naili Boratav'da da belirgin şekilde görünürdür. Boratav (1983, s. 87) destanlara ait malumat aranırken zorunlu olarak çok çeşitli renklerde ve çeşitlerde halk edebiyatı ve folklor ürünleri üzerinde durulması gerektiğini söyler. Bu, halkın psikolojisini ve toplumun farklı merhalelerini aydınlatma açısından büyük kazanç sağlayacak; tarih ve sanata dair ufuk açıcı bir eğilim verecektir. Bu anlamda folklor bir toplumun tarihi, kültürü, psikolojisi vb. hakkında derlenen bilgilerin tümü olarak yorumlanabilir. Destan ile folklor arasındaki ilişki de merkezine "insan" ve "toplum" koyulduğu zaman anlamlı bir bütünün parçası olur.

Hilmi Ziya Ülken büyük destanların daima yeni bir dünya görüşünün tercümanı olduklarını söyler (1943c, s. 3). Bu yaklaşım destanların büyük medeniyetlerin oluşum sürecindeki rolünü gösterir. Ülken büyük destanların varlığını çoğu zaman Anadolu coğrafyası ekseninde ele alır. Anadolu'nun asırlardır çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmasının ve bu anlamda tarihsel süreçte bu coğrafyanın dikkate değer bir yeri olmasının sonucu olarak *İnsan* dergisinin idealize ettiği evrensel uygarlık anlayışında şahsına münhasır bir konumda durduğunu söyler. Ülken'in gerek yaşamının büyük bir kısmında kendine adeta yasa olarak bellediği gerekse de entelektüel bir politika şeklinde sahiplendiği düşüncenin ana eksenini Anadoluculuk fikrinin de temelinde yer alan Anadolu'ya yüklenen anlam oluşturur. Bu çerçevede folklorla yeni bir medeniyetin kuruluş aşamasında ciddi bir misyon yükler. Ülken Anadolu'nun kadim gelenekteki bütün folklorik öğelerinin bir potada eritilmesi ve böylece kökü Osmanlı'dan çok daha eskiye dayanan kolektif bir medeniyet inşası tasavvurundadır. Ülken'in yeni bir medeniyet inşasında Anadolu folklorunun tüm yönleriyle derlenmesine gösterdiği önem ve özen dikkate değerdir.

İğneyle kuyu kazar gibi yıllarca Anadolu'da çalışmak; folkloru toplamak, halk musikisini toplamak, Mithat efendilerin 'Acem basması' diye lânetlediği asıl destan köklerini sahaflardan kurtarmak, garbin büyük destan ve opera örnekleri üzerinde çalışarak bunlardan yeni terkipler yapmak... (Ülken, 1943a, s. 5).

Ülken'in medeniyet tasavvuru tek boyutlu değildir. Ülken sadece Anadolu'ya dönmeyi, kadim gelenekten bu yana bütün folklorik öğelerin derlenmesini işaret etmez.

Ülken'e göre bir yandan da Batı medeniyeti ile temas halinde olmak gereklidir. "Acem basması diye lanetlenen" asıl destan köklerine de ihtiyaç vardır, Batı'nın büyük destan ve opera örnekleri üzerinden yeni ve yerli terkipler yapmaya da. Bu tavır hümanistlerin medeniyeti bir bütün olarak gördüklerinin bir delili olduğu kadar Cumhuriyet politikalarının Anadolu folkloruna bakışının bir yönünü de gösterir. Anadolu'ya dönmek, köyü/köylü halkı tanımak, Anadolu folklorunu derlemek gibi yaklaşımlar Cumhuriyet ideolojisinin Osmanlı sonrasında kendini yeniden inşa etmesi sürecinin önemli parametrelerini oluşturur. *İnsan* dergisi hem kültürel anlamda Anadolu'nun folklorik öğelerini derlemenin ve Anadolu medeniyetini Türk hümanizminin idealize ettiği medeniyet anlayışının parçası haline getirmenin hem de Anadolu'ya pratikte temas ederek Anadolu halkını yakından tanımanın önemine vurgu yapar. Ülken (1943c, s. 6) halk ile kurulması gereken yakınlığın önemini "halk ağzı ve folklor motifleriyle yakından bağdaşmayan bir destan tecrübesi 'mücerred'in kuru havasında boğulup kalmıya mahkûmdur" şeklinde özetler.

Hakikî insanî sanatın ancak yaşanmış tecrübelerden ve halkın içinden çıkacağı fikri artık yerleşmiştir. Bu fikir kimlerin kafasına hangi kanaldan gelirse gelsin eski arta kalanları süpürüp atmanın artık hayli kolay olduğu bir devirdemiz. Bununla beraber henüz hâlâ millî ile insanînin birliğini hissetmeyenler, farketmeyenler görülüyor. Bu iki mefhum arasında boşuna antitez yapanlar hakikatte ya mücerred ve kozmopolit, ve bundan dolayı köksüz ölüme mahkûm bir sanat bocalaması içinde kalacaklardır; yahut da gözlerini dünyaya kapamış, ölü değerlere gerçek gözleriyle bakmış şoven ve anlayışsız bir folklorcülüğün zehiriyle kendi kendilerini harap edeceklerdir (Ülken, 1943a, s. 7).

Ülken için folklor, toplumun şahsi kıymetleri etrafında biçimlendikçe hakiki anlamda değerlidir. Ülken'e göre destanı kıymetli yapan ana unsur taşıdığı değerleri evrensel boyutlara ulaştırabilme gücünden gelir. Bir başka deyişle destanda anlatılanlar insanlığın ortak değerlerini temsil edebiliyorsa anlamlıdır. Hilmi Ziya'ya göre geçmiş devirlerin destanları kendi dönemlerinin insanî mertebesine ulaştıklarında gerçek değerlerini alabilmişlerdir. İliada'nın büyük değeri Yunanlılara özgü bir masal olmasından değil, Yunan vasıtasıyla o devrin insanlığına ulaşabilen köklü bir temaya yaklaşmasındandır (1943c, s. 6).

Tablo 2. Hilmi Ziya Ülken ve Pertev Naili Boratav'ın İnsan dergisindeki "folklor" kavramına yaklaşımındaki temel noktalar

Kriter	Hilmi Ziya Ülken	Pertev Naili Boratav
Folklorun Temel İşlevi	Medeniyet inşasının bir aracı	Halkın tarihsel ve toplumsal yapısının yansımaları
İlişkili Kavramlar	Hümanizm, medeniyet, destan	Sosyal yapı, tarih, kültürel değişim
Yaklaşım	Evrenselci ve sentezci	Tarihsel ve toplum merkezli
Öne Çıkan Örnekler	Koroğlu ve Achilleus'u aynı kültürel mirasın parçası olarak görmesi	Folklorun sosyolojik süreklilik içerisinde halkın belleğinde şekillenmesi
Yaklaşım	Felsefi ve kültürel bakış	Bilimsel ve sosyolojik analiz

Ülken'in folklorlara verdiği önem *İnsan*'ın yayın politikasında belirgin yer kaplar. Yukarıda da belirtildiği gibi Pertev Naili Boratav'ın dergiye yaptığı katkı şüphesiz Ülken'in bu hassasiyeti çerçevesinde anlamlıdır. Boratav'ın folklor hakkındaki düşünceleri Ülken'inkilere paralel olarak derginin genel eğilimini yansıtır. Bununla birlikte Ülken'in yazılarında kavrama yüklediği anlam daha evrenselci bir perspektifte iken Boratav meseleye yerel bir noktadan ve tarihsel-toplumsal bir perspektiften bakar. Ancak iki ismin yazılarının ortak bir fotoğrafı tamamladığı rahatlıkla söylenebilir. Boratav da folkloru medeniyetin temelindeki önemli öğelerden biri olarak görür. Bu anlamda "folklor" kavramını tanımlarken tarihteki kısıtlı bir zamana ve coğrafyaya sıkışmamış olmasına vurgu yapar:

Folklor mahsulü diye, cemiyetin tasarrufuna geçmiş, maşerin istediği kalıbı almış ve onunla beraber değişen, sadece doğduğu devrin ve yerin, o devirdeki ve o yerdeki hâdiselerin değil, bütün yaşadığı, gezdiği devirlerin ve yerlerin, hem zamanı olduğu hâdiselerin akisleri, ya birbiri üstüne yığılmış şekilde veya bir 'muassala' halinde kendinde toplayan esere diyoruz (Boratav, 1938a, s. 139).

Boratav'ın folkloru tanıtırken ele aldığı kavramların *İnsan* dergisinin hümanist medeniyet anlayışının temeline işaret ettiğini söylemek mümkündür. Folklorik eser doğduğu devrin temel özelliklerini taşımakla birlikte tarihsel

süreçte, aktarıldığı bütün dönemlerden ve uygarlıklardan parçalar taşır. Folklor evrensel uygarlığın müşterek eseridir. Boratav'ın kurduğu medeniyet ve folklor ilişkisinin kilit noktası bu müştereklikte yatar. Boratav halk edebiyatı çalışmalarına uygarlıkları bir araya getiren öge olmaları noktasında bir kültür yelpazesi oluşturmaları çerçevesinde değer atfeder. Boratav milletlerin edebî gelişiminde zaman zaman halk edebiyatlarının etkili bir rol alarak sahneye çıktıkları veya sokuldukları görüşündedir (1938b, s. 219). Bu yaklaşım, folklorun edebiyat tarihindeki yerine ve aynı zamanda medeniyetlerin inşa süreçlerindeki önemine değinir.

Yeni misafirlere sofrasını açan medeniyet onların hoşlanacağı yemekleri ikrama mecburdur. Onun içindir ki bir yandan edebiyatını yeni bir halk çeşnisine sokması, bir yandan da beynelmilel vasıfları en çok taşıyan unsurlarla onu zenginleştirmesi icap ediyor. İşte bu huşular için halk edebiyatları en iyi malzemeyi temin ediyorlar: Onlarda hem kalabalıkların 'refoule' edilmiş bütün istek, duyuş ve düşünüş âlemlerini, hem de din millet hududu tanımayan beşerî unsurları bulmak mümkün oluyor (Boratav, 1938b, s. 219).

Folklor (halkbilimi) ve halk edebiyatı muhtevalarında yer alan toplumsal ve kültürel unsurlarla hem uygarlıkların ilerleyişini şekillendirir hem de bu süreçte bünyesindeki değerlere başkalarını ekler. Boratav'ın folklor ve halk edebiyatı disiplinlerine atfettiği anlam Türk hümanizminin işaret ettiği yeni medeniyetin inşasında genç Cumhuriyet'in çabalarını anlamak ve değerlendirebilmek adına önemlidir. *İnsan* dergisinin folkloru çalışma alanlarından biri yapması, folkloru önem atfetmesi Cumhuriyet Türkiye'sinin temelini oluşturan değerleri göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Boratav kültürel olayların inceleme alanlarına ayrılırken halk edebiyatı ürünlerinin edebiyat tarihi sahasına değil sosyal tarih ve kültür tarihi sahasına dahil edilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre folklor ve halk edebiyatı, edebiyat tarihine sadece herhangi bir kültürel olay sıfatıyla ve edebî hâdise ile ilişkisinin izahı için gereken yerlerde karışır (1938b, s. 221). Boratav'ın yaklaşımından görülebileceği üzere folklor edebiyatla birlikte sosyoloji ve tarihin de nesnesidir. Folklorun uygarlıkların inşasında kilit bir pozisyonda yer almasının sebebi kültürel

ilerleyişe yaptığı katkıdır. Boratav'ın folklor ve halk edebiyatı ile sanatçı arasında kurduğu ilişki bu katkı ile anlamlandırılır. Boratav sanatçının bir dağ türküsüyle birlikte dağı da görebilen kişi olması gerektiğini ifade eder. Sanatçı ancak gördüğü manzarayı hem zihinsel hem duygusal araçlarla yoğurup yorumlayabilecek kadar halk hayatına aşına olmuşsa, dağ türküsünün ya da dağın, onun çalışmalarında etkisi olur (1939, s. 695). Yani Boratav'ın folklordan hareketle sanatçı hakkında vurguladığı ana nokta Cumhuriyet'in ve *İnsan*'ın halka bakışıyla doğrudan örtüşür. Bu, halkı anlamak ve halk ile bütünleşmek manasına gelir. Genç Cumhuriyet'in gerçekleştirme amacında olduğu halk hareketinin bir parçası Boratav'ın bu bakış açısında görülebilir.

Boratav halk edebiyatı ve folkloru ele alırken oldukça geniş bir perspektifte konuya yaklaşır. Onun yazılarına dikkatle bakıldığında Oğuzların menkıbelerini; Köroğlu, Evliya Çelebi, Hacı Bektaş, Dede Korkut, Ahmet Yesevi gibi edebiyatta ve Türk fikir tarihinde dikkate değer yeri ve kurucu bir işlevi olan birçok ismi görmek mümkündür. Boratav hem Anadoluculuk fikrinin hem de kendi folklor anlayışının temelini oluşturduğu haliyle Anadolu'nun oldukça zengin kültürel servetini tek çatı altında kavramış; bu topraklardaki bütün halk hikâyelerine, destanlara ve benzeri folklorik öğelere bu bütüncül bakışla yaklaşmıştır. Bu tavır *İnsan*'ın hümanist medeniyet idealine ve Cumhuriyet'in Anadolu'ya yaklaşım biçimine paraleldir. Bu çerçevede Boratav, Hilmi Ziya Ülken'in de etkisiyle yöneldiği folklor ve halk edebiyatı çalışmalarıyla *İnsan* dergisinin Anadolucu tavrına ve hümanist medeniyet inşası idealine katkıda bulunmuştur.

SONUÇ

Folklor, bir toplumun tarihine ve sosyal yapısına ışık tutan, nesilden nesile aktarılan kolektif bilgi birikimidir. Folkloru sadece bilgi derleme alanı olarak değil, aynı zamanda halkın yaşam biçiminin dinamik bir yansıması olarak da görmek gereklidir. Halkın maddi ve manevi değerlerini anlamak için bir araç işlevi olarak da görülebilecek folklor toplumsal yapının değişim süreçlerini izlemeyi mümkün kılar. Her ne kadar dönemin önemli folklor dergileri arasında yer almasa da *İnsan* dergisi folkloru Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni ve güçlü bir medeniyet

inşasında kilit bir rol oynayacağı gerekçesiyle ciddi bir önem atfeder. Ülken ve Boratav'ın folklor hakkındaki yazıları sadece folkloru teorik düzeyde kavramak için değil hümanist medeniyet inşasında kavramın durduğu yeri görmek bakımından da önemlidir. *İnsan* dergisinde folklor derginin kapsama alanına giren pek çok farklı kavram gibi Anadolu yaklaşımın ve hümanist medeniyet idealinin ana bileşenlerinden biri olarak yer almıştır ve bu anlamda dergi örtük şekilde de olsa Cumhuriyet ideolojisinin hedeflediği amaçlar doğrultusunda hareket eden bir dizi söyleme sayfalarında yer vermiştir. Folklor kavramına derginin attığı önem bu tamamlayıcı rolü etrafında anlam kazanmıştır.

Sonuç olarak *İnsan* dergisinde yayınlanan folklor eksenli yazılarda Hilmi Ziya Ülken ve Pertev Naili Boratav isimlerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Dergideki yazılar dikkate alındığında Ülken'in folkloru medeniyet kurucu bir unsur olarak gördüğü söylenebilir. Ülken'e göre folklor halk kültürünün hümanist bir dünya medeniyetinin parçası olmasını sağlayan bir unsurdur. Ülken folkloru sadece yerel bir olgu olarak değil, insanlık tarihinin kolektif bir anlatısı olarak ele alır. Folkloru genellikle destan kavramı çerçevesinde ele alan Ülken İlyada, Köroğlu, Battal Gazi gibi figürleri insanlığın ortak kültürel hazinesinin parçaları olarak değerlendirir. Destanları, halk hikâyelerini ve folklorik öğeleri evrensel bir kültürel mirasın bileşeni olarak tanımlar. Ülken'in yaklaşımında folklor Doğu-Batı sentezi içerisinde bir köprü işlevi görür. Ona göre Anadolu'daki folklorik unsurlar sadece milli bir miras değil, evrensel insanlık değerlerinin bir parçasıdır. Boratav ise folkloru toplumsal ve tarihsel bir inceleme alanı olarak değerlendirir. Onun yaklaşımı daha çok folklorun halkın toplumsal yapısını ve tarihini yansıtan bilimsel bir disiplin olarak ele alınması yönündedir. Kuşkusuz bunda Boratav'ın dergi dışında da doğrudan folklor sahasında çalışmalar yapmasının ve hatta folklorun Türkiye'deki en önemli araştırmacılarından biri olarak anılmasının payı büyüktür. Folklorun tarih, edebiyat, dilbilim, sosyoloji gibi birçok disiplinle ilişkili olduğunu savunmasının temelinde de bu disiplinin kurumsallaşmasına yaptığı katkının etkisi vardır. Boratav'a göre folklor, halkın kolektif belleği ve tarihsel gelişimini anlamının anahtarıdır. Boratav folklorun yalnızca geçmişi değil, halkın sürekli

değişen sosyal yapısını da yansıttığını belirtir. Boratav'a göre folklor halkın toplumsal hafızasında şekillenerek değişen koşullara uyum sağlar. Genel çerçevede Ülken folkloru medeniyet perspektifinden ve felsefi bir bakış açısıyla idealize ederken; Boratav onu halkın tarihsel ve toplumsal anlatılarının bilimsel bir nesnesi olarak ele alır. Bu bağlamda iki ismin folklorla yüklediği anlam birbirini bütünleyen ve idealize edilen hümanist medeniyet tasavvurunu somutlayıcı niteliktedir. Bununla birlikte *İnsan* dergisinin düşünsel zeminini oluşturan Türk hümanizmi ve Anadoluçuluk gibi fikirlerin Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarını tanımlayan anahtar düşünce akımlarından olduğu unutulmamalıdır. Bu anlamda derginin folklor konusuna eğilmesinde ulus-devlet kimliğinin inşası sürecinde izlenen politikaların etkin rol oynadığı ifade etmek yerindedir. Ülken'de de Boratav'da da folkloru bir bakış açısı olarak konumlandırılan şeyin dönemin en belirgin özelliği olan Batılılaşma tartışmaları olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akpolat, Y. (2010). Erken Cumhuriyet döneminde Türk devrimini anlamlandırma ya da devrime ideoloji bulma çabaları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(44), 103-148.
- Arslan, C., & Yürüklü, H. (2024). Kültür odaklı yaklaşımlar ışığında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kültür kavramı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 763 - 774.
- Artunkal, F. (2021). Hilmi Ziya Ülken kronolojisi. *Özne Dergisi*(34), 21-64.
- Aslan, T. (2009). Osmanlı aydınlarının gözüyle batılılaşma. *Erdem*(55), 1-32.
- Ateş, A. E. (2015). Cumhuriyet modernleşmesinin bunalımları. *Cumhuriyet ve modernleşme: olgular, süreçler, bunalımlar* (s. 11-34). Ahmet Emre Ateş (Ed.). Doğu Kitabevi.
- Bars, M. E. (2018). Ziya Gökalp'ın masalları fakelore örnekleri olarak kabul edilebilir mi?. *Journal of Turkish Research Institute*(61), 145-157.
- Bayraktar, L. (2009). Bir düşünce ekolü olarak Anadoluculuk. *Felsefe Dünyası*(49), 69-80.
- Boratav, P. N. (1938a). Folklor: halk edebiyatı ve aşık edebiyatı. *İnsan*(2), 137-145.
- Boratav, P. N. (1938b). Halk edebiyatı-edebiyat münasebetinin ana meseleleri. *İnsan*(3), 218-221.
- Boratav, P. N. (1939). Bizim edebiyatımızda halk edebiyatının tesirleri. *İnsan*(9), 695-698.
- Boratav, P. N. (1983). *Folklor ve edebiyat (1982) II*. Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (1995). *Türk halkbilimi I: 100 soruda Türk halk edebiyatı*. Gerçek Yayınevi.
- Bulut, Y. (2005). Türkiye'nin çağdaş tarihine ilişkin bazı gözlemler. *Dîvân İlmî Araştırmalar*(19), 1-34.
- Celal Nuri. (2002). *Türk devrimi: insanlık tarihinde Türk devriminin yeri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çetik, M. (2008). *Üniversitede cadı avı: 1948 DTCF tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın müdafası*. Dipnot Yayınları.
- Çiftçi-Yeşiltuna, D. (1999). Pertev Naili Boratav. *Sosyoloji Dergisi*(7), 91-95.
- Demirpolat, A. (2021). Türk aydını, modernleşme ve Ziya Gökalp'ın kültür ve medeniyete dair yaklaşımı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(52), 267-281.
- Doğan, E. (1997). *Edebiyatımızda dergiler*. Bağlam Yayınları.
- Günyol, V. (1996). *Sanat ve edebiyat dergileri*. Alan Yayınları.
- Gezer, S. (2023). Sözlü tarih yaklaşımının folklor çalışmaları için önemi. *Folklor Akademi Dergisi*., 6(2), 955-967.
- Kılıçarslan, V. (2017). Şair Hilmi Ziya Ülken ve unutulmuş destansı şiirleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(42), 231-250.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Kayalı, K. (2011). *Türk düşünce dünyasında yol izleri*. İletişim Yayınları.
- Kayalı, K. (2014). *Türk kültür dünyasından portreler*. İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2014). Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (s. 66-82). Reşat Kasaba ve Sibel Bozdoğan (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. Yayıncılık.
- Öztürkmen, A. (2006). *Türkiye'de folklor ve milliyetçilik*. İletişim Yayınları.
- Tan, N. (2013). Türkiye'de halk bilimi çalışmalarının 100. yılını kutlarken. *Folklor/Edebiyat*, 19(75), 237-243.
- Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. Yedigün Matbaası.
- Turhan, M. (1967). *Garplulaşmanın neresindeyiz?*. Yağmur Yayınevi.
- Ülken, H. Z. (1943a). Destan ve insan – I. *İnsan*(22), 3-7.
- Ülken, H. Z. (1943b). Destan ve insan – II. *İnsan*(23), 3-6.
- Ülken, H. Z. (1943c). Destan ve insan – III. *İnsan*(24-25), 3-6.
- Ülken, H. Z. (1960). Türkiyede batılılaşma hareketi. *Ankara*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(1-4), 1-8.

Ülken, H. Z. (2015). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldırım, D. (1985). Türk folklor araştırmalarının problemleri. *Erdem*, 1(2), 545-558.